

УДК 316.02

Давидченко О.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ЖІНОК

У даній статті автор розглядає теоретичні підходи до вивчення політичної участі жінок: феміністська теорія, теорія представництва, концепції інтеграції та маргіналізації, теорія критичної маси. Коротко розглянута можливість застосування цих теоретичних підходів до вивчення ситуації в Україні.

Ключові слова: *політична участь, феміністська теорія, теорія представництва, концепції інтеграції та маргіналізації, теорія критичної маси.*

В данной статье автор рассматривает теоретические подходы к изучению политического участия женщин: феминистская теория, теория представительства, концепции интеграции и маргинализации, теория критической массы. Кратко рассмотрена возможность применения данных теоретических подходов к изучению ситуации в Украине.

Ключевые слова: *политическое участие, феминистская теория, теория представительства, концепции интеграции и маргинализации, теория критической массы.*

In this article the author examines the theoretical approaches to the study of women's political participation: the theory of feminism, the theory of representation, the concept of integration and marginalization, the theory of critical mass. Briefly considered the possibility of using these theoretical approaches to the study of the situation in Ukraine.

Key words: *political participation, the theory of feminism, the theory of representation, the concept of integration and marginalization, the theory of critical mass.*

З розвитком культури, науки та техніки має бути побореною проблема нерівності чоловіків та жінок. Насправді нерівність відсутня у формальному, правому полі у більшості країн, проте все ще продовжує існувати майже у всіх сферах суспільного життя, у тому числі у політичній сфері.

Маємо зазначити, що нерівність можливостей чоловіків і жінок у політичній сфері, владних структурах, сфері управління існувала ще декілька століть тому. Теоретичні підходи до вивчення особливостей політичної участі жінок почали зароджуватись лише з розвитком

феміністичного руху. Розвиток теоретичних підходів до вивчення політичної участі жінок І.А. Жеребкіна характеризує як «цілковита невидимість – обмежена невидимість – видимість». [1, с. 82] Мається на увазі, що разом з нерівністю статей у політичній сфері жінки ігнорувалися у політичній теорії. Тільки з розвитком фемінізму почали приділяти увагу й жінкам у політичній теорії, але вони все ще виконували роль об'єкта, а не суб'єкта політичної діяльності навіть у теорії. Таке ставлення до діяльності жінок в політиці було зумовлене уявленням, що жінки здатні діяти тільки у приватній сфері через власні біологічні та культурні особливості, тоді як чоловіки мали змогу діяти і у публічній сфері життя. Слід зазначити, що жінки не були предметом дослідження у приватній сфері: надавалася перевага дослідженню лише публічної сфери, у котрій панували чоловіки. І тільки на заключному етапі розвитку політичної теорії жінку почали розглядати як повноправного актора.

Метою даної статті є аналіз теоретичних підходів до вивчення політичної участі жінок.

Розглянемо основні теоретичні підходи: феміністська теорія, теорія представництва, концепції інтеграції та маргіналізації, теорія критичної маси.

Розвиток феміністської теорії починався з постанови нових завдань для політичної теорії. Метою її стало з'ясування шляхів впливу статі, раси, етнічності, приналежності до певного класу у поєднанні з гендером на політичну діяльність та політичну свідомість людини.

У теорії фемінізму стверджується, що сучасне суспільство продовжує відтворювати більшість рис патріархальної моделі. Такої думки дотримуються представники радикального фемінізму, наприклад, К. Міллетт та С. Файерстоун. Дослідження в рамках цього теоретичного підходу концентруються на зміні визначення поняття «політика» з метою усунення будь-якого натяку на обумовленість політичної діяльності приналежністю до певної статі або відношення політики тільки до публічної сфери діяльності. Таким чином, політика з позиції феміністської теорії визначається як будь-які дії у сфері сучасного соціального, культурного життя суспільства, направлені на трансформацію традиційного суспільства.

Учені виділяють три хвилі фемінізму. До першої належать ті, хто створював у другій половині XIX – початку XX століття жіночі організації, боролися за рівність прав із чоловіками на отримання освіти та участь у політичному процесі. Фемінізм першої хвилі завершився у 1920-тих роках наданням жінкам в Америці виборчих прав. Друга хвиля фемінізму бере початок у 60-тих роках XX

століття. До другої хвилі зазвичай відносять радикальний, ліберальний, марксистський, соціалістичний фемінізми. До третьої хвилі відносять культурний, «кольоровий» (антирасистський), постмодерністський, конструктивістський фемінізм. Деякі вчені, наприклад Е. Брукс, фемінізм третьої хвилі визначають як постфемінізм [2].

Теорія представництва (представники С. Керолл, В. Богданор, Д. Бистиденські) базується на пошуку відповіді на питання «Чому для жінок є важливим отримати представництво у структурах влади?» Теорія представництва дає відповідь на це питання, виходячи з принципу природної справедливості або символічної рівності. Цей принцип надає змогу жінкам вимагати рівноправний доступ до влади у політиці, структурі управління, менеджменті. Якщо у суспільстві не виконується вимога щодо рівності представництва, це є індикатором несправності демократичної системи. Тобто система управління може функціонувати демократично лише у випадку рівної представленості у ній усіх точок зору у суспільстві. Втілення цього принципу ми можемо знайти у країнах з розвинутою демократією, де існують певні квоти на представництво жінок в управлінських структурах. Наприклад, принцип квотування реалізується у Швеції, Норвегії, Фінляндії та інших державах Скандинавії, у яких жінкам надається 30% представництва у політичних інститутах.

Важливо зазначити, що у теорії представництва проводиться певна паралель між представництвом жінок та представництвом різних етнічних меншин через те, що ці групи не мають належного представництва в органах управління, незважаючи на їх чисельність серед населення.

Прихильники теорії представництва вбачають у рівній представленості жінок не лише відновлення справедливості, а й прогнозують позитивний оздоровчий ефект в цілому для політичної сфери та сфери управління. Це пов'язано з уявленнями про політику як сферу діяльності чоловіків, де панує сила, жорстокість і корупція. Внаслідок малої представленості жінок у політичній сфері більшості країн світу, жінки не ототожнюються з цими негативними рисами сучасної політики, тому є сподівання, що з приходом до влади жінок політика зазнає позитивних змін. Досвід північноєвропейських та скандинавських країн показує, що для позитивних змін у самій політиці необхідна представленість жінок хоча б на рівні 15%, відмінна точка зору жінок не буде почута, або вони почнуть діяти так само, як чоловіки у політиці. З точки зору цього теоретичного підходу, недостатня представленість жінок у політиці може бути зумовлена відсутністю сформованої політичної ідентичності у жінок

та значних розбіжностей життєвого досвіду у представниць різних соціальних груп, що і заважає формуванню політичної ідентичності.

Концепція інтеграції (В. Сапіро) базується на дослідженні взаємовідносин жінок зі світом політики. Вони розглядаються у двох аспектах: як жінки впливають на світ політики і як політика впливає на світ жінок. В. Сапіро у роботі «Політична інтеграція жінок» [3] розкриває взаємодію їх зі світом політики у цих двох аспектах, вона резюмує, що за умови повної інтегрованості світу політики і жінок не виникало б проблем з представництвом жінок у політиці, не було б особливого ставлення до «жіночих питань». Хоча жінкам і надано право на участь у політичній сфері, вони ним не користуються через маргінальність та уявлення, що світ політики не для жінок, і максимум, на що жінки здатні, так це брати участь у голосуванні на виборах. Повна інтеграція жінок у сферу політики не відбудеться доти, доки існують жорсткі рольові вимоги до жінок, котрі обмежують їхнє право на участь у процесі управлінні. Через вплив жорстких рольових вимог жінка має відмовитися від норм традиційної ролі заради участі у політиці, але після цієї відмови вона все ще не ідентифікується повністю як політик, а тому виникає рольовий конфлікт із політиками-чоловіками. Внаслідок цього жінка має покинути політичну діяльність.

У концепції маргіналізації (В. Клейн) також розглядається взаємодія двох світів: жінок і політики. Ця концепція є протилежною до концепції інтеграції, у якій розглядається можливість повного поєднання світу політики і жінок. У концепції маргіналізації жінки і світ політики є несумісними. Ідея маргіналізації розглядає жінку-політичного діяча як людину, яка живе у двох різних світах, двох культурних системах, причому одна система є вищою за іншу. У такому випадку і жінку-політика оцінюють за двома шкалами: фемінності і політики. Політика є вищою по відношенню до фемінності. Жінці-політику, щоб стати успішною у сфері політики, необхідно позбавитися рис фемінності. Для того, щоб жінці-політику бути успішною і як жінці, і як політику, їй необхідно працювати у двох сферах, що значно важче; цим вимогам може відповідати не кожна жінка, чим і пояснюється незначна представленість жінок у політиці. Поряд із цим вони рідко обіймають керівні посади, виконують лише допоміжну роль. Сфери політичної діяльності жінкам розподіляються також відповідно до традиційного уявлення про роль жінки: соціальний захист, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища.

Концепція маргінальності виправдовує нерівність та несправедливість не лише щодо представленості інтересів жінок, а й

узагалі усіх соціальних груп, що страждають від несправедливості. Представники цього підходу зауважують, що інтереси соціальних груп населення стають невидимими для влади незалежно від чисельності через відсутність можливості транслювати свою точку зору; точка зору однієї групи репрезентується як правильна і правдива.

Метою теорії критичної маси (С. Чілдс, М. Крук, Р. Кантер, Д. Дахлрап) є пояснення, чому жінки, які обіймають владні посади, не завжди представляють інтереси власної гендерної групи. Учені вважають, що така ситуація виникає не через природу самих жінок при владі, а через те, що їх кількість у владних структурах частіше менша, аніж чоловіків. Це пояснюється тим, що жінки не можуть представляти свої інтереси, поки ініціатива йде від декількох жінок і чоловіки складають більшість. Тільки при збільшенні частки жінок в управлінських структурах вони зможуть працювати більш ефективно, просувати законодавство, що відповідатиме їхнім інтересам і переконати колег-чоловіків у необхідності таких законопроектів.

За останні двадцять років теорія критичної маси стала популярним виправданням необхідності збільшення кількості жінок у політичній сфері та органах управління. Проте вчені почали скептично ставитися до даної теорії, коли виявили нові закономірності між кількістю жінок у владних органах і кількістю прийнятих законопроектів, корисних для жінок. Дане твердження базується на виявленні закономірності: чим більша група жінок представлена у законодавчих органах, тим менша вірогідність того, що окремі жінки-політики будуть відстоювати інтереси жінок. Головним чином дискусія щодо теорії критичної маси розвивалася між Р. Мос Кантер і Д. Дахлрап. Р. Кантер стверджує, що вирішальними у взаємодії акторів є такі головні рольові статуси, як стать, раса і етнічна приналежність. Вона будує теоретичну класифікацію можливих типів взаємодій, що містить чотири «перекошені» групи із різним співвідношенням групи-меншості і групи-більшості. Емпірично Р. Мос Кантер досліджувала лише одну групу, у якій чоловіки склали більшість. У цих «перекошених» групах тотальний контроль мають ті, хто у більшості; тоді як ті, хто у меншості, лише символічно представляють свою первинну групу. У результаті виникають три проблеми для тих, хто у меншості:

– «тиск виконання», коли до меншості ставляться вимоги обмеження їх видимості;

– «маркер ізоляції», коли жінки у меншості стають аутсайдерами;

– «рольова провокація», коли жінка вимушена обирати між традиційними ролями жінки і роллю «залізної леді».

Як наслідок таких закономірностей, група, що знаходиться у меншості, не може знайти шляхи ефективного відстоювання своїх інтересів і стати впливовою групою. Таким чином, групі, що знаходиться у меншості, залишається підкорюватися домінуючій групі. Шляхом втручання «третьох сил» можливо подолати цей перекис і збільшити кількість жінок у владних структурах, наприклад, за допомогою квот. У разі збільшення частки жінок у політичній сфері і сфері управління вони зможуть подолати перешкоди: «тиск виконання», «маркер ізоляції» та уникнути «рольової провокації». Р. Мос Кантер зазначає, що кількість жінок має навіть менше значення, аніж сила їх ідентифікації і наявність серед них феміністок. Важливо зазначити, що Р. Мос Кантер проводила емпіричні дослідження [4] не жінок як меншості у сфері політики, а особливостей взаємодії чоловіків і жінок на робочому місці у ролі найманих працівників.

Д. Дахлрап виділяє шість сфер, у котрих жінки можуть зробити внесок у політику: реакції жінок-політиків, спрямовані на скорочення сексизму і сексуальних домагань; підвищення ефективності діяльності жінок-політиків і зменшення кількості жінок, які залишають політичну діяльність; покращення соціального клімату політичного життя; зміни у політичному дискурсі зі зміною визначень політичних відносин; зміна «порядку денного» у політиці у бік фемінізації; збільшення впливу жінок в цілому з розширенням меж політичної та економічної влади жінок. Д. Дахлрап концентрується на вивченні можливостей жінок до формування сильного альянсу при наявності великої групи. Адже навіть при наявності значного представництва жінок можуть виникнути проблеми з консолідацією через розбіжність життєвих поглядів та життєвого досвіду. Також Д. Дахлрап приділяє увагу вивченню можливості впливу на прийняття рішень навіть невеликої кількості жінок серед політичних діячів.

Продовжуючи розвивати цю теорію, Д. Дахлрап дійшла висновку, що нести зміни може не лише «критична маса», а й «критична дія», що здатне привести до досягнення «критичної маси» жінок-політиків. «Критичною дією» може бути спонукання інших жінок до участі у політиці, уведення квот для жінок і нове законодавство, що забезпечуватиме рівність і на практиці.

Серед представлених теоретичних підходів є як протилежні, як вже згадувалося раніше, концепції інтеграції та маргіналізації, так і деякі схожі риси. Подібними є теорія представництва, концепція інтеграції та теорія критичної маси через надавання важливості участі

жінок у політичному процесі та визначенні необхідного рівня представленості жінок.

На наш погляд, кожна з цих теорій може бути застосована до українського суспільства. Сильною стороною феміністської теорії є акцент на ролі відтворення патріархальної моделі, що дійсно має місце в українському суспільстві через більш традиційні ролі жінок та чоловіків. Якщо розглядати ситуацію в Україні з точки зору теорії представництва, ми можемо припустити, що інтереси жінок недостатньо представлені через те, що в Україні кількість жінок у владних структурах значно менша, аніж 30%. Сильною стороною теорії критичної маси, що водночас виявляє слабку сторону теорії представництва, є зауваження, що не завжди для відстоювання інтересів жінок необхідна значна їх представленість; інколи незначна кількість може компенсуватися активністю та наполегливістю представниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жеребкіна І.А. Введення до гендерних досліджень: навч. посіб. / І.А. Жеребкіна. – СПб. : Алтейя, 2001. – 708 с.
2. Brooks A. Postfeminisms: Feminist, Cultural Theory and Cultural Forms: Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms / A. Brooks. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://books.google.com.ua/books?id=yUGpvXJe9NAC&pg=PA27&lpg=PA27&dq=post+feminism+ann+brooks&source=bl&ots=G657rruYrK&sig=QwY_5zQJX9LfUHXmpufFfb2XaVA&hl=ru&sa=X&ei=8IbBUtTLC0SC4AS54ICoBg&ved=0CDkQ6AEwAQ#v=onepage&q=post%20feminism%20ann%20brooks&f=false
3. Sapiro V. The Political Integration of Women: Roles, Socialization, and Politics / V. Sapiro. – Urbana: University of Illinois Press, 1984. – 205 p.
5. 4. Kanter R. Men and women of the Corporation / R. Kanter. – New York: Basic Books, 1977. – 390 p.
6. Childs S., Krook M., Critical Mass. Theory and Women's Political Representation / S. Childs, M. Krook. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://mlkrook.org/pdf/childs_krook_2009.pdf